

Marie ČECHOVÁ
Praha

Věcné styly ve vzdělávání bohemistů-cizinců

Keywords: fact style, bohemist-foreigners, creation, reception, interpretation of factual texts

Klíčová slova: věcný styl, bohemista-cizinec, tvorba, příjem, interpretace věcných textů

Abstract

In the higher stage of linguistic studies, including foreigners, should occupy a prominent place substantive issues of factual styles, because the factual communicative forms a major part of the professional activity of scientists, translators, interpreters and teachers. The study presents the objectives, content, methods and forms of activity in this discipline based on the author's experience with the teaching of foreigners, most recently at the Institute of Czech Studies at the Faculty of Arts.

Ve vyšším stadiu jazykovědného studia, a to i cizinců, by měla přední místo zaujímat problematika věcných stylů, neboť věcné komunikáty tvoří převážnou část profesionální činnosti vědců, překladatelů, tlumočnicků a učitelů. Studie seznamuje s cílem, obsahem, metodami a formami činnosti v této disciplíně na základě autorčiných zkušeností s touto výukou u cizinců, naposledy v Ústavu bohemistických studií na Filozofické fakultě UK.

Většinová komunikace mívá převážně věcný nebo/eventuelně kontaktní charakter, nerealizuje se ve stylu uměleckém. Škola bez uměleckého zaměření včetně vysoké by tak měla být zaměřena především na zvládnutí věcné komunikace, proto považujeme za potřebné věnovat se právě jí. V oboru studia bohemistiky by měla být v centru pozornosti, neboť studenti by si měli osvojit tvorbu i příjem věcných komunikátů, a to i studenti cizího původu.

U studentů bohemistiky nečeského původu je zvlášť důležité, aby ovládli češtinu právě těchto komunikačních sfér, protože v nich se budou profesně nejvíce realizovat, tudíž je do jejich studijních programů

začleněn kurs *Věcné styly*. Disciplína je určena pokročilým studentům navazujícího magisterského studia bohemistiky cizího, nečeského původu, kteří absolvovali bakalářský stupeň v oboru bohemistiky nebo v některém z blízkých oborů, jehož absolvování jim umožňuje pokračovat ve vyšším studiu bohemistiky.

Vycházíme především ze zkušenosti s touto výukou v Ústavu bohemistických studií na Filozofické fakultě UK v posledních dvou letech:

Dvousemestrální kurs věcných stylů zařazovaný do tohoto vyššího stupně studia plynule navazuje na disciplíny bakalářského studia: stylistiku (obsahující i poučení o variantnosti češtiny) a cvičení z praktické stylistiky, ale i na disciplínu obecněji založenou, na teoretické problémy studia bohemistiky (zahrnující synchronii a diachronii, lingvistiku strukturní, funkční a kognitivní).

Vzhledem k tomu, že do magisterského studia nastupují i studenti, kteří neabsolvovali tyto disciplíny, je nezbytné v první etapě nového kursu odstupňovat požadavky na ně kladené, aby postupně dostihli své kolegy bakaláře-bohemisty. Samozřejmě by byla situace jednodušší, kdyby všichni byli bohemisté, ale i tak by úroveň frekvencí byla rozdílná, protože katedry/ústavy bohemistiky na různých fakultách mají svůj studijní program, který se může lišit a liší se od jiných. Navíc k magisterskému studiu bohemistiky se nehlásí jen absolventi bakalářského studia v České republice, ale i bakaláři z bohemistických pracovišť v různých zemích.

Cílem kursu věcné styly je zvládnout tvorbu běžného věcného komunikátu, odborného popularizačního, prakticky i teoreticky odborného, administrativního a zpravodajského v jejich různých formách a žánrech/útvarech, až po esej (jako styl i útvar pohybující se na pomezí stylů věcných a stylu estetického, s různým poměrem mezi racionalitou a estetičností). Dosavadní praxe končící kurs po 1. semestru zkouškou a po 2. semestru zápočtem by bylo vhodnější obrátit a celý cyklus zakončit zkouškou.

Na následujících stránkách přiblížíme právě v časopise „Bohemistika”, věnující se češtině i z hlediska potřeb a zájmů cizinců, naše ak-

tuální zkušenosti z vedení kursu věcných stylů, předpokládáme totiž, že těchto zkušeností by bylo možno využít i jinde, včetně zahraničí.

Jako úvodní volíme témata *Čeština nejen pro Čechy* (prezentace s komentářem), *Kodifikace češtiny z pohledu cizinců* (prezentace s výkladem) se zdůrazněním vztahu mezi stylovostí a spisovností (jejich vzájemného ovlivňování), nikoli jejich přímé závislosti.

Na počátku výuky se připomínají základní pojmy *komunikační a stylistické faktory* a jejich vliv na vyznění komunikátu; vymezuje se pojem *věcný styl/věcné styly*, jeho/jejich *funkce, členění věcných stylů a jejich vzájemné vztahy, přesahy, průniková pásma, homogenost a heterogenost* (nezáměrná i záměrná) *projevu a v nich používaných výrazových prostředků*. Základní metodou v těchto tématech je samostatné *vstřícné studium* odborné literatury (*Současná stylistika*, komunikační/slohové části učebnice českého jazyka pro střední školy) studované všemi, s předem stanovenými úkoly a s následnými otázkami vyučujícího, s jeho komentáři a doplňováním, s diskusemi, v nichž studenti kladou otázky, podávají náměty k debatám...

Praktické činnosti ve výuce spočívají v *analýze* projevů věcného stylu, zvláště odborných, identifikace jejich charakteristických rysů, *vyhledávání* nedostatků a vad těchto textů, jejich *úprav* a oprav, vše se *zdůvodňováním*, s věcnou argumentací. K tomu mj. slouží texty, úryvky z živé komunikační praxe i ze stylistických a komunikačních oddílů učebnic a z *excerpcí* z věcných projevů (psaných i mluvených, veřejných i soukromých), pořizovaných studenty podle jejich vlastní volby, a analýza, prováděná nálezci, doplněná společným úsilím frekventantů a (je-li třeba) vyučujícím. Tomu předchází objasnění smyslu excerpcí činnosti, instrukce k jejímu provádění a předvedení obsahu excerpt a jejich postupu (na ukázkách).

Zvládání (doplnění) základních poznatků a kompetencí stylistických s postihováním rysů příslušných typů projevů administrativních, zpravodajských a odborných projevů popisných, výkladových a úvahových je doprovázeno prezentacemi (využívám mj. prezentací předvedených při svých přednáškách a referátech na konferencích a seminářích) témat výkladových, např.: *Posuny v řeči moderátorů veřej-*

noprávních médií, Přesné vyjadřování přibližnosti, a úvahových: Úvahy pojmoslovné: jsme vrstevníci, současníci, stejná, nebo odlišná generace? Pojem generace v literární vědě.

S prezentacemi ukázek jdou ruku v ruce pokusy studentů o *samostatnou tvorbu* příslušných typů komunikátů, tedy administrativních, zpravodajských, popisných, výkladových a úvahových. Pokusy jednotlivců v prvním roce byly předem předány každému členu semináře, byl tedy vždy k dispozici (před jeho předčítáním, analýzou a úpravou) ostatním, aby se mohli doma na práci v semináři připravit. Druhý rok to bylo i bez této předběžné přípravy. Zkusili jsme i opačný postup: studentský pokus předcházel učitelově prezentaci, a tak studenti měli možnost sledovat shody a rozdíly mezi svým a představným komunikátem a svůj pokus dále zdokonalovat.

Některá témata vyvolávala živý ohlas, s následnou, nebývalou hloubkou zpracování. K takovým náležely při porovnávání verbální a neverbální komunikace *piktogramy u různých národů* (ve vybrané sféře); studenti z Polska, Maďarska, Ruska, Ukrajiny, Anglie, Číny, Japonska překvapili důmyslnými soustavami piktogramů, porovnávali výstižnost, průhlednost aj. vlastnosti piktogramů z různých zemí. Nejčastěji si vybírali dopravní značky a srovnávali značky ze své vlasti s těmi v Česku, např. ukrajinští představili orientační značky při olympiádě v Soči, jedna studentka, z Anglie, sebrala z různých zemí (včetně exotických) značky týkající se orientace a identifikace WC. Vše bylo doprovázeno komentáři autorů a diskusí ostatních.

Do programu byly zařazovány i projevy mluvené, a to i v jejich kombinaci s projevy psanými/tištěnými. Tak téma *Obecná čeština v médiích* mělo formu řízené diskuse s rozdělením sociálních rolí mezi studenty. K tématu se tak vyjadřovala (imaginární) učitelka, novinářka bulvárního tisku, starý pán... Po diskusních příspěvcích následovala debata a závěr jednání se zápisem.

Značný zájem vyvolávala volná témata na zadaný útvar/žánr, např. studenti si volili:

Tykání a vykání na střední a vysoké škole. Jak se cítí absolvent bohemistiky, když přijede studovat do Čech (a zná jen spisovnou variantu češtiny).

Frekventanti kursu s chutí přijali úkol připravit projekt, realizovat a vyhodnotit interview na společně vybraný námět. Po delší diskusi o tom, co by bylo vhodné takto zpracovat, přišly na řadu úvahy o realizovatelnosti projektu z hlediska moderátorů i z hlediska respondentů. Nakonec jako reálný byl zvolen námět *Jak přijímají Češi cizince mluvícího česky?*

Moderátoři se řídili instrukcemi k provedení průzkumu a využívali seznamu připravených dotazů:

Máte zkušenosti s češtinou cizinců?

Jak poznáte cizince podle řeči? Co na ní oceňujete, co Vám na ní vadí?

Jaké problémy mají cizinci učící se češtinu?

Proč se podle Vašeho názoru učí cizinci češtinu?

Co byste doporučili cizinci učícímu se češtinu?

Otázky byly jednotné (mohly však být doplněny dalšími), aby bylo možno vyvodit nějaký (alespoň poněkud) zobecňující závěr. Odpovídal na ně vybraný vzorek respondentů z prostředí, v němž se studenti pohybují (pracoviště, střední škola, fakulta, kolej...). (Odpovědi neuvádíme, není smyslem tohoto příspěvku analyzovat postoje Čechů k cizincům.)

Po seznámení s výsledky jednotlivých moderátorů následovala debata se shrnutím zkušeností z průzkumu a zápis z jednání.

Každé téma, každá komunikační činnost byla uvozována a provázána diskusí, doplňovanou výklady a doklady, cvičením v jevech patřících k probírané stylové sféře, v kterých se vyskytovaly vady nebo si studenti nebyli jisti jejich užíváním.

Řazení témat v semináři respektovalo stupeň obtížnosti zpracování jistého typu projevu.

K jednoduchým, ale normovaným a pro uživatele češtiny nezbytným patří některé administrativní formy, proto seminář zaměřil pozornost na žádost a strukturovaný životopis (s jejich vypracováním). Tyto administrativní útvary byly právě pro svou jednoduchou a standardizovanou podobu začleněny do počáteční fáze tvorby komunikátů.

K tvorbě odborného projevu neodmyslitelně patří bibliografie, anotace, resumé a rejstříky. Po seznámení s náležitostmi bibliografie

studenti zpracovávali (s počátečními problémy je odlišit) anotaci a resumé k jimi vybrané časopisecké studii. Poté následovaly (takto po sobě:) odborné projevy popisné, výkladové a úvahové.

Do nejvyšší fáze byla zařazeny analýza a přepracování textů hlásících se k esejí, následované pokusy studentů o vlastní esej, jejich kritika a úprava.

Oboustranné zkušenosti, studentské i učitelské, mluví ve prospěch toho, aby se věcné styly staly obligatorní součástí magisterského studia češtinářů-cizinců (a ostatně by se to nemělo týkat jen studia cizinců), protože většinová komunikace má ráz věcný a každý odborný pracovník svou kvalifikaci osvědčuje právě zvládnutím věcné komunikace psané a mluvené, veřejné i neveřejné. U mnohých bohemistů-cizinců pak text odborný, eventuelně zpravodajský (jeho tvorba a interpretace) bude tvořit podstatu jejich pracovní náplně, projev vyhotovovaný v češtině budou převádět do své mateřštiny, eventuelně naopak.

Literatura

- Čechová M., 2011, *Komunikát a text*. In *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, s. 391–411.
- Čechová M., 2012, *Řeč o řeči*. Praha: Nakladatelství Academia (kapitoly týkající se vlastností věcných stylů).
- Čechová M. a kol., 2009–2014, *Český jazyk pro střední školy, 1, 2, 3, 4*, Praha: SPN (příslušné kapitoly této řady učebnic).
- Čechová M. a kol., 2008, *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidových novin.
- Jelínek M., 1995, *Stylistika*. In *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidových novin (a další vydání).
- Čmejrková S., Daneš F., Světlá J., 1999, *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- Čmejrková S., Hoffmannová J., 2013, *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia.
- Kraus J., 2004, *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- Kraus J., 2008, *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum.
- Kraus J., 2011, *Člověk mluvící*. Praha: Leda.
- Kraus J., Hoffmannová J., 1996, *Pisemnosti v našem životě*. Praha: Fortuna.
- Minářová E., 2011, *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada (kapitoly týkající se zpravodajského stylu).